

«EMIGRANTS NO TREMOLEU»

Sobre algunes cançons propagandístiques del segle XIX

Miquel Sbert i Garau

L'economia precària i l'escassetat dels béns imprescindibles eren, com sempre ha estat, els motius principals de l'emigració. (Imatge d'un poble de Mallorca a principis del segle XX).

Han estat els teòrics bascos qui ens han fet observar com la poesia de tradició oral (el bertsolarisme)¹ és un gènere més proper a la retòrica que no a la literatura i, tot seguint Aristòtil, entenen aquesta art com la capacitat de persuasió mitjançant l'eloqüència (oral en aquest cas). Recorden que el gènere retòric epidíctic es proposava precisament influir sobre valors i creences de l'auditori. És sabut que la cançó (tant la inclosa en la categoria d'etnopoètica com la popular més mediàtica) ha estat des de sempre un instrument de transmissió de creences, de valors, d'idees..., un element, com tants altres d'índole verbal, de manipulació ideològica, religiosa o política. Tant ha servit per difondre els tòpics de les classes dominants (vehicle, per tant de l'alienació dels oprimits, segons la crítica marxista) com d'instrument de protesta i de revolta (la veu del poble que vol alliberar-se del jou dels opressors, per a una altra crítica més idealista).

En qualsevol cas, la perspectiva d'entendre que un dels components (no l'únic ni, en molts casos, el principal) de la poesia de tradició oral (cantada o no) és la voluntat de persuasió dels «consumidors» (oïdors o lectors) el producte resulta molt pertinent. Hi ha moments en què, deixant de banda possibles valors intrínsecs, el component persuasiu cobra una rellevància notable i pot arribar a convertir una cançó en pura propaganda. La publicitat actual en sap molt d'aquesta realitat.

És sabut que cap al final del segle XIX Mallorca patí una vertadera sagnia poblacional d'emigrants cap a Amèrica (Argentina i Uruguai sobretot). És un fet sobradament documentat² i que suposà una comoció autèntica a l'illa en aquella època finisecular. Vaig tenir ocasió de fer una anàlisi aproximativa a la impregnació del cançoner tradicional pel fenomen migratori mallorquí³ i, d'entre les múltiples cançons referenciades, vull fer esment a uns

textos que posen clarament de manifest com la intencionalitat propagandística n'era la motivació i com aquesta manera de promocionar un producte resultava efectiva (també, i de passada, constatarem com la rèplica a la manipulació publicitària és també vehiculada amb cançons).

L'any 1889, datada el juliol, la Imp. de Juan Colomar publica l'opuscle «Bonas-Ayres / lo qu'es el seu govern y relació de sa protecció / que poren trobà els emigrans que pasan / abaix de sa bandera / de sa República Argentina». Són vint-i-quatre dècimes, segons la modalitat castellana «espinela» –*abb aac-cdde*– i una cançó final sense numerar composta per trenta versos. No hi figura el nom de l'autor, però és atribuïble a Mateu Borràs.

És un pamflet publicitari sense dissimul. El glosador –un poeta oral, professional o semiprofessional– compon, segurament per encàrrec i amb retribució, un argumentari per captar emigrants mallorquins a l'Argentina. Parteix d'un coneixement

estricte de la realitat: s'adreça als «pobras»; insisteix sobre la protecció i empara garantida pel govern argentí, exemple de sensibilitat social i d'esperit democràtic; un govern preocupat per la cultura, l'educació i la sanitat; una institució que avança diners per a «es pasatje» dels futurs emigrants; remarca l'igualitarisme de la societat argentina i la llibertat de culte; s'esforça a demostrar l'estabilitat del sistema econòmic argentí i la capacitat de generar riquesa d'aquell territori i ho fa amb uns termes prou comprensibles per a un públic com és el seu —analfabet, majoritàriament—... En definitiva, perfila amb matisos molt significatius les línies bàsiques d'una arcàdia o del paradís que els «bracés» podran trobar a ultramar. També avisa que cal treballar fort per assolir l'èxit. El glosador dicta un discurs proselitista, impulsat per la conveniència o, qui sap, per la pròpia necessitat, però, tanmateix, no perd la lucidesa —ni la integritat— i avisa dels perills que l'aventura pot comportar. Per raons d'espai en transcriuré només algun fragment significatiu:

1
«Mallorquins desgraciats
en aque hem d'arribá
havé de desempará
á sa terra ahon som nats
que som nodrits y criats
pes nostros antecessós,
y per no protejirmos
no porem viuremoshi
y per forsá hem de fojí
d'un punt tant deliciós.»

[...]

9
«Sa lley d'allá protejeix
emb especialidad
á cualsevol emigrat
proba, que no tenga res;
tot homo honrat, es ates,
y li donan protecció;
y si es un trayadó
ja may queda abandonat,
sino qu' es auxiliat
de lo qu' es merexedó. [...] Emigrants no tremoleu
si teniu gust d'anarhí,
perque lo qui es aquí
jens de consol trobareu,
y allá sempre tendreu
bon terreno explotadó,
y si voleu conrarlo
dinés bastans goñareu,
y de lo que avensareu
fareu vida de señó;
si tot lo que aplegureu
heu sabeu aprofitá,
dintre poch temps vos dará

es cent per cent, ja 'u voreu,
y aquí res ne tendreu
perque de lo que treureu
un altre en disfrutará,
y per no dirhó més clá,
cuant es llop s'entregará
de sas mans vos ho prendrá,
cuant manco vos pensareu
y voltros ¿com quedareu?...
com es gat de Tulixant
que morí miulant, miulant,
mirant, y no 'u toquereu,
si 't costa pena es creureu⁴
pots seguí y tirá endavant
qu' es refranch diu: sopegant
en que siga en tant en tant
de caminá bé aprendreu.»

«ES PROPIEDAD
Palma Juriol 1889»

Resulta del tot evident el caràcter publicitari de la cançó i tingué (no només la cançó, naturalment) els seus efectes, com ho testimonia una altra cançó:

Sen van de Santa María
Consey, Lloseta y Alaró
d'Inca, Campos, Llummajó
y de cualsevol punt sia,
ciudadans y pajesia
á Bonas-Aires parteix ;
ó dá remey se descuida,
Mallorca á quedá ben buida
arribará si segueix.⁵

VOLS SABER COM SONA EL NOSTRE MAR?

Número especial d'estiu:
Rumba catalana,
retrat de família
Calendari
Tradifolk 2008

SONS DIGITAL
per Internet i multimèdia
www.sonsdelamediterrania.cat

© grup enderrock Tel. 93 237 08 05

Des del port de Palma
els emigrants partien
cap a Barcelona
on s'estaven fins
el viatge a ultramar.
(a la fotografia,
imatge coetània
del port d'Eivissa).

No cal dir que el paradís promès no existia. I, com podia ser d'altra manera? La cançó donava testimoni⁶ de les mentides i desfeia el mite:

(12)
Molts venim a l'Argentina
Per augmentar es capital
Y per porer gonyar la vida
Feim setze hores de jornal
Considerau cada qual
Si 's una vida avorrida.

(14)
Menjam en quatre grepades,
En dèu minuts hem manjat
Es es nostro mal de cap
Estar sempre en ses sabates
Com un cá que va de quatres
Que l' amo li ha pegat:
Aixó es molt acompanyat,
Per voler sa llibertat
E ses nostres quapbuitades.⁷

(38)
«En aquesta terra estranya
Quan malalts tots mos trobam
Es primer crit que pegam
En s' homo sols no hey pensam
Més que en mon pare ó ma mare,
Si em poguessen abraçar
O darmé una bessada
Moriria aconhortada,
La mort ma té aufegada
Ja no hem deixa conversar
Ni germana ni germá
No els-e deixen embarcar
Qu'aixó es lo més trist qu'eyejgue.⁸

Són fragments d'algunes de les cançons que, per pur interès gover-

namental (i amb l'estímul del guany dels agents locals dels consolats del països americans i el dels glosadors a sou), enllepolien amb tot de promeses les ànsies d'una població submergida en la misèria. La glosa, la cançó d'encàrrec (quina diferència amb aquells «glosat de tristor» amb què els glosadors, llogats pels pares o els enamorats feien l'elegia de la jove o del jove tràgicament difunt), es projectava sobre la pobresa per temptar-la cap a l'emigració...

Publicitat no gens honesta (un bon precedent de l'actual) que posa de manifest (de manera barroera i sense matisos) com la cançó del poble podia (i pot) ser utilitzada amb intencions clarament diferents a les del gaudi estètic o del plaer lúdic. Com, sense components emocionals autèntics sinó impostats, la cançó tradicional podia ser un instrument maliciós. Sortosament, el mateix instrument podia esdevenir resposta i denúncia de la mentida i de la insídia.

És un fet, el de les cançons proselitistes, que es donà cap al final del segle XIX a Mallorca per promocionar l'emigració de mà d'obra a l'Amèrica del Sud. Tristament, és un fet que s'havia practicat molts anys abans i que, més tristament encara, continuaria fins qui sap quan.

Notes

1. GARZIA, J.; SARASUA, J.; EGAÑA, A. *El arte del bertsolarismo. Realidad i claves de la improvisación oral vasca*. Estella: Bertsozale Elkartea. Bertsolari Liburuak, 2001, p. 188 i s.

2. Al llibre que citam hi ha tot de referències bibliogràfiques al respecte.

3. SBERT, M. *Oh mar blava que ets de trista... L'emigració a Amèrica al Cançoner popular de Mallorca*. Palma de Mallorca: Conselleria de la Presidència. Govern de les Illes Balears, 2001 (Col·l. Els camins de la quimera, 2). El text d'aquest article n'és creditor quant a les composicions i als comentaris que s'hi refereixen.

4. 'creureu' = creure-ho.

5. Es tracta d'un fragment de les *DÉCIMAS GLOSADAS referent en els emigrants mallorquins*, publicades sota el pseudònim de Juan Aguiló Serena (¡Sen van! és l'exclamació que l'encapçala).

6. Són fragments d'una «plagueta» de gloses com les que s'editaven a Mallorca (10 x 15,5 cm). El seu títol és «*VIDA ESCLAVA / Y / OPRIMIDA / TITULADA / Sa libreta en Mallorquí*». La darrera de les dotze pàgines que la integren conté el lloc de l'edició, la data (*Buenos Aires, Abril 20 de 1912*) i la indicació de l'autoria que no he pogut documentar («EL AUTOR / FRANCISCO TOMÁS»).

7. Llegiu 'capbuitades'.

8. 'eyehigue' = 'hi hàgiga' = hi pugui haver